

ДУАЛІЗМ ВПЛИВУ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ НА ПРИЙМАЮЧІ КРАЇНИ

НАВРОЦЬКА Н. А.

кандидат економічних наук

Дніпропетровськ

У сучасних умовах інвестиційні ресурси практично будь-якої країни складаються як із внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій. Іноземний капітал є тим додатковим джерелом вкладень у національне виробництво товарів і послуг, що надає динамізм розвитку економіки країни-реципієнта. В умовах глобалізації зі збільшенням масштабів міжнародного руху капіталу роль інвестицій як важливого фактора економічного розвитку зростає. Для того, щоб ефективно, з найбільшою віддачею залучати іноземні інвестиції, важливо знати свої потреби в іноземному капіталі й грамотно направляти його потоки. Рішення такого завдання неможливо без зіставлення втрат і вигід від іноземних інвестицій для економіки країни.

Проблемі впливу іноземного капіталу на економіку приймаючих країн присвячено цілий ряд фундаментальних праць Дж. Мілля, А. Маршалла, Дж. Кейнса, Е. Хансена, Р. Харрода, М. Фрідмана, І. Шумпетера та ін. На сучасному етапі вплив іноземних інвестицій на економіку країни досліджується у працях В. Борщевського, Н. Вознесенської, Б. Губського, С. Захаріна, Д. Лук'яненка, Ю. Макогона, А. Омельченка, А. Пересади, О. Федоренка, А. Шакіна та багато інших. Незважаючи на появу великої кількості літератури, присвяченої цій проблемі, на нашу думку, продовжує існувати безліч питань, пов'язаних з неоднозначною роллю іноземного капіталу в розвитку країни-реципієнта.

Мета статті – проаналізувати та систематизувати основні напрямки впливу прямих іноземних інвестицій (далі – ПІІ) на економіку приймаючих країн.

У даний час прямі іноземні інвестиції розвиваються швидше, ніж внутрішні інвестиції та зовнішня торгівля, темпи їх зростання випереджують темпи зростання світового ВВП. Вони стали головним чинником глобалізації світової економіки. Феномен ПІІ спонукає уряди більшості провідних економік світу врахувати їхні загальні тенденції, механізм, поведінку та мотивацію учасників цього ринку. Основним і вагомим фактором активізації міжнародних інвестиційних процесів у світі нині є процеси транснаціоналізації та глобалізації, що обумовлюють формування інвестиційних потоків між різними країнами.

Прихильники політики залучення ПІІ відмічають, що іноземний капітал приходить в економіку в умовах відносної нестачі внутрішніх ресурсів і збільшує її інвестиційні можливості. Залучення ПІІ не тільки дозволяє активізувати інвестиційний процес у національній економіці, але й здатне привести до підвищення «якості» і стійкості цього процесу та має такі позитивні аспекти впливу:

1. ПІІ забезпечують трансферт технології, ноу-хау, передових методів управління та маркетингу й тим самим сприяють підвищенню ефективності використання виробничих ресурсів як у компаніях з іноземною участю, так і в національних фірмах приймаючої країни. Останнє може реалізовуватися через різні канали: ринкове придбання технологічних компонентів і ноу-хау (ліцензійні угоди); дифузії нової виробничої технології, технології менеджменту й маркетингу (угоди про виробничу кооперацію, угоди про менеджмент, мобільність кваліфікованих фахівців між іноземними й

національними компаніями), що являє собою ще один шлях технологічного трансферту. Додатковим каналом передачі технології може виступати її імітація або копіювання (копіювання нових продуктів, змісту й методів реклами, організації збутової мережі іноземних компаній) [18; 21].

2. Вплив інноваційних ПІІ на продуктивність економіки в цілому, а через неї – на національні компанії, може сприяти появі нових сучасних технологій, які були раніше залучені як ПІІ. Таким чином, поступово старі технології можуть бути витіснені [7, с. 15].

3. Розвиток сектора з іноземною участю має мультиплікативний ефект для всієї економіки, тому що супроводжується підключенням до нього місцевих поставальників, сприяє розвитку пов'язаних галузей, виявляє додатковий попит на кваліфіковану робочу силу [5]. Найчастіше іноземний інвестор бере на себе навчання й перенавчання місцевих кадрів (ефект навчання) [13; 14].

4. За продуктивністю праці іноземні підприємства, як правило, випереджають вітчизняні. Цей розрив обумовлений високою ефективністю нових потокових ліній і складальних підприємств, що належать іноземним інвесторам, їх більш вузькою спеціалізацією, меншою чисельністю управлінського й дослідницького персоналу [2; 4; 11; 15; 24].

5. Перевагами ПІІ є податкові надходження, підвищення заробітна плата працівникам, що є чинником поповнення бюджету, збільшення заощаджень [23]. Іноземні фірми, що працюють на експорт, збільшують експортні доходи країни-реципієнта. Зростає внесок таких доходів у приріст її ВВП [1; 22].

6. ПІІ, які спрямовані в нові або недостатньо розвинені сфери економічної діяльності, можуть бути чинником диверсифікованості національної економіки. Виникає так званий «ефект доповнення» – коли іноземні підприємства не виступають конкурентами місцевим компаніям а посідають власну нішу [9].

7. Здійснюючи імпортозаміщення, іноземний сектор здатний насичувати внутрішній ринок країни-реципієнта інвестицій дефіцитною продукцією, що не випускалася на місцевому ринку, формувати сучасну модель споживання, заохочувати конкуренцію [18].

8. Для країн з високим ступенем проникнення іноземного капіталу характерна й більш значна частка експортних доходів. Зростає внесок таких доходів у приріст ВВП країни-реципієнта [1; 8, р. 297 – 298]. Розширення експорту, покращення його структури за рахунок продукції сучасного машинобудівного комплексу, автомобільної й електронної промисловості, телекомунікацій та інших галузей високих технологій, виробленої на території приймаючої країни, впливає на її економічне зростання і надає йому стійкість, покращує стан платіжного балансу.

9. Збільшення обсягів ПІІ сприяє поліпшенню структури припливу іноземного капіталу – заміщення відносно «коротких» (портфельних і боргових) капіталів більш довгими. Це за інших рівних умов веде до підвищення стійкості платіжного балансу та фінансової стабільності. ПІІ більше стимулюють зростання економіки, ніж позичковий капітал [16].

10. Внаслідок поєднання ефектів при сприятливому збігу обставин приплив ПІІ може розпочати процес, що самопідтримується, щодо включення місцевих компаній у міжнародні ланцюжки створення доданої вартості, підвищення їхньої конкурентоспроможності, залучення нових іноземних інвестицій і збільшення інвестицій у закордонні виробничі активи, необхідні для утворення виробничо-збутових ланцюжків (реалізація «ефекту доповнення» [10]).

11. Імпорт ПІІ стимулює конкуренцію і пов'язані з нею позитивні явища (підриєв позицій місцевих монополій, зниження цін та підвищення якості продукції, що заміщує імпорт). Цей процес має назву – «ефект заміщення або витіснення» [6]; покращення умов конкуренції може сприяти розвитку середнього й малого бізнесу.

12. При правильній організації, стимулюванні й розміщенні ПІІ можуть прискорити відновлення профілюючих галузей і регіонів [3].

13. ПІІ сприяють загальній соціально-економічній стабільності й зниженню рівня економічної злочинності, стимулюючи виробничі інвестиції в матеріальну базу (верстати, устаткування, виробничі технології) на протизагу спекулятивним портфельним інвестиціям, які можуть раптово бути виведені з країни з украй негативними наслідками для економіки в цілому [16].

14. На відміну від іноземних позик і кредитів ПІІ не стають тягарем зовнішнього боргу, а сприяють його погашенню. Сплата дивідендів з прямих іноземних інвестицій залежить від одержаного прибутку, тобто, на відміну від кредитів, вони пов'язані з кінцевим результатом, з ефективністю капіталовкладень. При цьому відбувається перенесення комерційного ризику на іноземних партнерів.

На сьогодні відомі позитивні наслідки прямого іноземного інвестування як для країн-донорів, так і для країн-реципієнтів. Це і відновлення на основі «Плану Маршалла» економіки ФРН, здійснення технологічного прориву Тайванем та Південною Кореєю, позбавлення умов економічного зростання пост-соціалістичних країн Центральної та Східної Європи. Деякі країни, наприклад, Аргентина, Бразилія, Гонконг, Малайзія, Сінгапур разом із прямими іноземними інвестиціями придбали передові виробничі технології, засвоїли сучасну технологію менеджменту, пройшли прискорений курс індустріалізації й досягли досить високого рівня економічного розвитку.

Світова практика засвідчує, що ПІІ мають низку додаткових істотних переваг перед іншими формами економічного співробітництва, особливо для країн з перехідною економікою, а саме:

1. ПІІ виступають як джерело додаткового продуктивного капіталу вкрай дефіцитного ресурсу в умовах глибоких структурних реформ у перехідних економіках. Іноземні інвестиції виступають як чинник структурної трансформації економіки.

2. ПІІ можуть виступати як ефективний спосіб інтеграції перехідних економік у систему світового господарства. Оскільки вони впливають на розвиток різноманітних форм виробничого та науково-технічного

співробітництва їх можна розглядати як важливий фактор трансформації економіки у бік її відкритості світовому ринку.

3. В умовах економічної трансформації ПШ сприяють становленню нової інституціональної структури ринкової економіки, зміцнюють господарські зв'язки, що зароджуються на ринковій основі між економічними суб'єктами. У цьому змісті ПШ варто розглядати як діючий фактор інституціональної трансформації в перехідних економіках.

4. ПШ можуть підтримувати й активізувати інші форми фінансування й володіють рядом переваг перед національними джерелами капіталу та засобами міжнародних фондів: вони сполучають у собі капітал з одночасним переносом практичних навичок і управлінської майстерності із взаємовигідним обміном ноу-хау. Їхній мультиплікативний ефект може активізувати віртуальний інвестиційний цикл, що позитивно відіб'ється не тільки на виробництві, але також на інших секторах економіки («тягнучий» ефект для сільського господарства, «штовхаючий» – для сфери послуг).

5. ПШ сприяють здійсненню більш ефективної приватизації і реструктуризації економіки, створюють додаткові робочі місця, при цьому збільшуючи реальні доходи працівників.

Разом з тим не можна не бачити й негативний вплив іноземних інвестицій на економіку країни – одержувача іноземного капіталу.

1. Країна, що сприймає ПШ, не тільки одержує певні грошові суми, але й віддає їх у формі обслуговування позик і переказу частини прибутку від прямих і портфельних вкладень. Негативний момент полягає в тому, що при регулярному надходженні інвестицій через певний час починається відтік доходів від вкладень, іноді більший, ніж самі інвестиції.

2. Недосконалість податкового законодавства й надмірно ліберальна зовнішньоекономічна політика сприяли розробці як резидентами, так і нерезидентами витончених схем укріттю прибутку, які реалізуються через використання бартеру, грошових сурогатів, різноманітних форм неплатежів [17; 25; 26]. Використання переваг від транснаціоналізації, наприклад, трансфертних цін, дозволяє переносити сплату прибутків в країни із сприятливим рівнем оподаткування, і таким чином, не сплачувати податки в приймаючих країнах. Приховані в такий спосіб прибутки, як правило, ідуть за кордон [17].

3. Транснаціональні корпорації стримують економічний розвиток коли скуповують вітчизняні підприємства з метою усунення конкурентів [17].

4. ПШ найчастіше не ведуть до поліпшення структури нагромадження й виробництва в приймаючій країні, оскільки іноземні фірми, керуючись теорією життєвого циклу продукції, переводять за кордон переважно ті технології і устаткування, які в їхній країні втратили статус новітніх [17].

5. ПШ можуть загрожувати національній безпеці через засилля закордонних фірм у ВПК, що затрудняє збереження військових секретів.

6. Іноді можуть виникати загрози з приводу впливу ТНК на національну безпеку через різні правила гри для конкуруючих компаній, а також на систему керування й прозорість. Особливо це стосується державних ТНК [17; 20].

7. ТНК активно втручаються в законотворчі процеси в країні, схильні ігнорувати її екологічне й трудове законодавство й покладаються, головним чином, на закордонних постачальників [17].

8. Може виникати ризик диспропорційного розвитку економіки приймаючої країни (наприклад, за рахунок експансії ТНК у галузі, що забезпечують максимальний дохід при мінімальних ризиках (стратегічні, добувні)).

9. Іноді може існувати ризик несумлінної конкуренції ТНК (наприклад, демпінг) [17].

10. Якщо інвестор має кращі умови на місцевих ринках (продуктові, організаційні, технологічні, ресурсні та ін. переваги) існує ризик витиснення національних виробників, виникає «ефект заміщення або витиснення» [6].

11. В умовах слабості внутрішнього корпоративного сектора прихід на внутрішні ринки ТНК може призвести до виникнення на окремих ринках монополістичних (олігополістичних) ефектів і придушенню можливості появи на даних ринках конкурентоспроможних компаній з національним капіталом [17].

12. У випадку масштабного перепаду в прибутковості різних секторів національної економіки все більша частка ПШ може концентруватися в експортно-сировинному секторі. У результаті замість диверсифікованості економіки буде спостерігатися посилення її залежності від сировинного експорту. Даний ефект може стати тривалим у випадку, якщо високі глобальні ціни на сировину приведуть до завищення курсу національної валюти, а інвестування в обробні сектори національної економіки стануть не вигідними через зростання порівняльних витрат (порівняльна вартість робочої сили, енергії й т. п.), а також завищеної вартості реальних активів у цих секторах, вираженої в іноземній валюті [19].

13. У випадку здійснення ПШ через злиття й поглинання перехід компаній до іноземних власників може привести до перемикання грошових потоків корпоративного сектора на закордонних фінансових посередників. Це приведе до заморожування національного фінансового сектора в нерозвиненому стані й навіть до зниження обсягу його кредитних ресурсів. Внаслідок, для компаній, що не мають виходу на зовнішні ринки запозичень (у тому числі невеликим, належним вітчизняним власникам), доступ до кредиту може бути утруднений.

14. Купівля місцевих підприємств шляхом злиттів та поглинань може призвести до втрати продуктивності таких інвестицій. Фактично відбувається перехід вже існуючих активів від національних власників до іноземних. Це може призвести до збільшення рівня інфляції та необхідності замороження національних інвестиційних ресурсів інструментами монетарного впливу [17].

15. У деяких випадках здійснення ПШ за допомогою злиттів і поглинань може призвести до втрати національного контролю над стратегічно значимими активами в реальному секторі (сировинними ресурсами, технологіями, елементами інфраструктури) [18].

16. ПІІ може призвести до зниження загального рівня добробуту населення та трансферу прибутків на користь іноземного інвестора, що зумовлено надмірними державними пільгами на користь інвестора (наприклад, надання права на безкоштовне використання інфраструктурних сфер, протекціоністські заходи, надання пільгових кредитів) [17].

17. ПІІ можуть призводити до погіршення стану платіжного балансу країни-реципієнта, коли виробничі ланцюги вимагають збільшення постачання комплектуючих з-за кордону. ПІІ у виробництво з орієнтацією на збут на внутрішньому ринку призведуть до відтоку валюти з країни [17; 25].

18. Іноземні підприємства можуть суворо експлуатувати місцеві сировинні ресурси.

19. Значні обсяги ПІІ можуть призвести до збільшення залежності країни від іноземного капіталу [17].

20. ТНК іноді переносять з-за кордону виробництва, екологічно шкідливі для навколишнього середовища й здоров'я громадян.

Внаслідок позитивних і негативних впливів ПІІ на приймаючі країни виникає серйозне протиріччя їх інтересів та інтересів транснаціонального капіталу. Боротьба цих інтересів змушує уряди країн балансувати, зміщуючи економічну політику або у бік лібералізації міжнародного руху капіталу, або в напрямку протекціонізму й жорсткості мір регулювання. Дуалізм у залученні ПІІ приймаючими країнами проілюстрований змінами, які були внесені в національні режими регулювання (рис. 1).

ВИСНОВОК

Наявна література й факти з реальної економічної дійсності свідчать, що іноземний капітал має різноманітний вплив на економіку приймаючої країни. Перевага прямих іноземних інвестицій перед національними джерелами капіталу полягає в тому, що вони супроводжуються передачею технологій та можуть створити мультиплікативний ефект зростання економіки шляхом включення у ланцюги виробництва місцевих виробників. Ефективно використані в перехідних економіках ПІІ можуть стати найважливішим фактором прискорення темпів економічного росту, оптимізації народногосподарської структури, підвищення конкурентоспроможності продукції й країни в цілому, становлення нової інституціональної структури ринкової економіки.

Але також вони можуть закріпити сировинну спрямованість економіки, підкорити своєму впливу виробництво продукції імпортозміщення зі швидкою віддачею капіталу, законсервувати місцеві наукомісткі та високотехнологічні виробництва. Тому приймаюча ПІІ країна повинна визначити національну стратегію стосовно них, яка покликана здійснити грамотне включення у світові потоки іноземного капіталу, максимізуючи національну вигоду. Цій меті також може сприяти вивчення вже наявних теорій, які виявили мотиви країн-донорів та країн, що приймають ПІІ, а також узагальнили та обґрунтували провідні напрямки руху іноземних інвестицій. Розуміння цих процесів дозволить прогнозувати зміни, з якими Україна може зіштовхнутися в міру свого розвитку при інтеграції у світовий ринок капіталів. ■

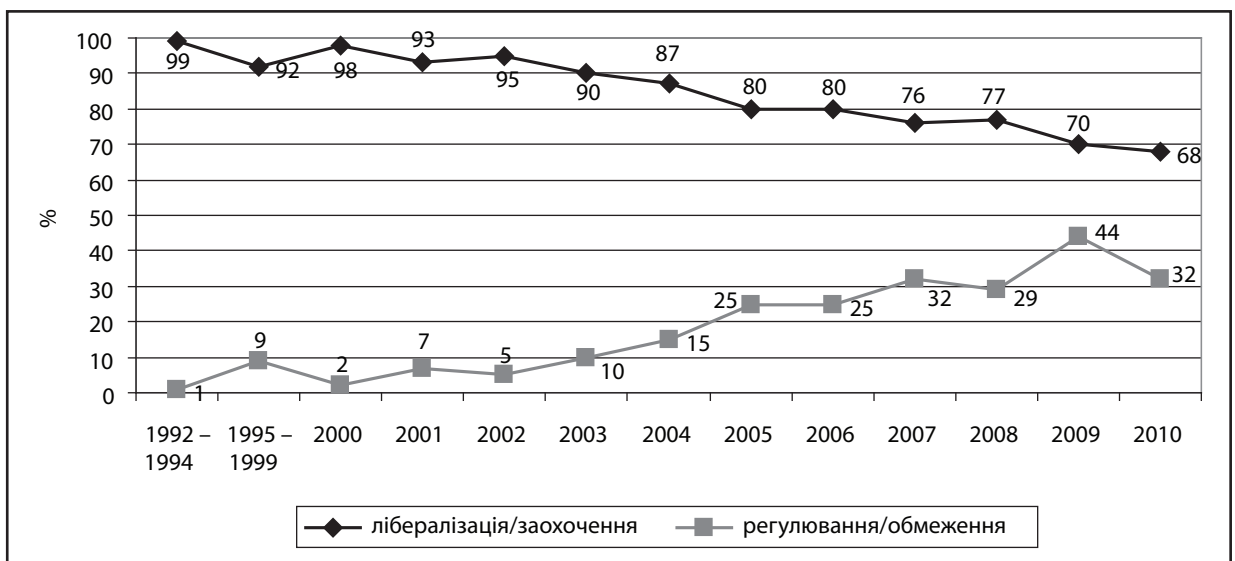

Рис. 1. Зміна національних режимів регулювання в світі, відсоток до загальної кількості змін за рік [20]

Очевидні такі суперечливі тенденції: країни продовжують неухильно вводити в дію нове законодавство й норми регулювання, щоб зробити свій інвестиційний клімат більше привабливим для інвесторів (число сприятливих змін перевищує число несприятливих), у той же час в останні роки відсоток негативних змін в інвестиційних режимах країн у загальній кількості змін зростає. У цілому більшість держав світу проводять відносно іноземних інвестицій ліберальну політику, надаючи їм національний режим діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bayoumi T., Lipworth G. Japanese Foreign Direct Investment and Regional Trade // IMF Working Paper, Asia Pacific Department 1997, WP/97/103.
2. Bielschowsky R. Two Studies on Transnational Corporations in the Brazilian Manufacturing Sector: The 1980s and Early 1990s // Division of Production, Productivity and Management Working Paper no. 18, ECLAC, 1994.

- 3. Blomstrom M., Konan D., Lipsey R.** FDI in the Restructuring of the Japanese Economy // NBER Working Paper 7693, May 2000.
- 4. Branstetter Lee.** Is FDI a channel for knowledge spillovers? Evidence from Japanese FDI in US, NBER, Working Paper, No. 8015.- Cambridge, MA: NBER, 2000.
- 5. Brown C. J.** Foreign direct investment and small firm employment in northern Mexico: 1987 – 1996. // Entrepreneurship & Regional Development; Apr 2002, Vol. 14 Issue 2.
- 6. De Gregorio J.** Economic Growth in Latin America // Journal of Development Economics, July 1992, no.39.
- 7. De Mello Luiz R.** Foreign direct investment in developing countries and growth: A selective survey // Journal of Development Studies; Oct. 1997, Vol. 34 Issue pp. 15.
- 8. Devereux J., Roberts B.** Direct Foreign Investment and Welfare in the Transforming Economies: The Case of Central Asia // Journal of Comparative Economics, 1997, vol. 24, no.3, pp. 297 – 298.
- 9. Harrison A., Love I., McMillan, M. S.** Global Capital Mows and Financial Constraints // NBER Working Paper 8887, 2002.
- 10. Harrison A., Love I., McMillan, M.S.** Global Capital Mows and Financial Constraints // NBER Working Paper 8887, 2002.
- 11. Kokko A.** Technology, Market Characteristics, and Spillovers // Journal of Development Economics, Amsterdam 1994, vol. 43.
- 12. Lipsey R.** Interpreting Developed Countries' Foreign Direct Investment // NBER Working Paper, July 2000, W7810 / papers/w7810.
- 13. Miche J.** Foreign Direct Investment and Human Capital Enhancement in Developing Countries. // Competition & Change; Dec2002, Vol. 6 Issue 4;
- 14. Nelson R. R., Mowery D. C.** (eds.) Sources of Industrial Leadership: Studies of Seven Industries.– Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- 15. Ramirez M. D.** Foreign Direct Investment in Mexico: A Co-integration Analysis // Journal of Development Studies; Oct2000, Vol. 37 Issue 1.
- 16. Razin A.** FDI Contribution to Capital Flows and Investment in Capacity // NBER Working Paper 9204, 2002.
- 17. Spero J. E.** The Politics of International Economic Relations/ Spero J. E., Hart.– Boston.– Wadsworth, Cengage Learning, 2010.– pp. 146 – 311.
- 18. UNCTAD.** WORLD INVESTMENT REPORT 2006 FDI from Developing and Transition Economies: Implications for Development. New York; Geneva: UNCTAD, 2006.– 77 p.
- 19. UNCTAD.** World Investment Report 2007. Transnational Corporations, Extractive Industries and development.– New York; Geneva: UNCTAD, 2010.– 49 p.
- 20. UNCTAD.** World Investment Report. 2010. Investing in a low-carbon economy.– New York; Geneva: UNCTAD, 2010.– 54 p.
- 21. Zhao H.** Technology Imports and Their Impacts on the Enhancement of China's Technological Capability // Journal of Development Studies, Bradford 1995, vol. 31.
- 22. Балацкий Е., Павличенко Р.** Иностранные инвестиции и экономический рост: теория и практика исследования // Мировая экономика и международные отношения.– 2002.– № 6.
- 23. Беліма М.** Регіональний розвиток України та прямі іноземні інвестиції // Економіка, Фінанси, Право.– 2002.– № 12.
- 24. Белоус Т.** Прямые иностранные инвестиции в России: плюсы и минусы // Мировая экономика и международные отношения.– 2003.– № 9.
- 25. Борщевський В. В.** Іноземні інвестиції як чинник регіонального розвитку // Фінанси України.– 2003.– № 10.
- 26. Бураковський І.** Теорія міжнародної торгівлі.– К. : Основи, 2000.– 241 с.